

AİLE İÇİ İLİŞKİLERİN DAYANDIĞI PSİKOLOJİK TEMELLER

Yrd. Doç. Dr. Kurtman ERSANLI*

Sosyal değişmelerin süratle yaşandığı çağımızda insanların ruh sağlığı ve mutluluğu ailenin varlığını korumaya bağlıdır. Çünkü, insan ilişkilerinin kazanıldığı ve sürdürüldüğü, mutluluk zincirinin ilk halkası ailedir.

Toplumun temel taşı olan aile, sosyal değerler, gelenek-görenek ve kanunların öngördüğü biçimde kadın ve erkeğin hayatlarını birleştirerek oluşturdukları evrensel ve sosyal bir kurum olarak ifade edilmektedir.

Aile içinde insan neslinin devamlılığının sağlandığı, topluma hazırlama sürecinin ilk cereyan ettiği, eşler ve çocuklar arasında belli ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu ve ekonomik etkinliklerin yer aldığı sosyal bir kurumdur.¹

İnsan ilişkilerinin insan hayatındaki yeri ve önemi inkar edilemeyeceği gibi küçümsemez de. İnsanoğlu kurduğu psikolojik ve sosyal ilişkiler ağı içinde gelişmekte ve kendini gerçekleştirmektedir. İnsanın bu ilişkiler ağı içinde kazandıklarını ondan çekip alsak ortalıkta insan ve insanlıktan eser kalmaz. O halde insan ve insanlık adına ne kadar iyi şeylere sahipsek, bunların hepsini kurmuş olduğumuz ve içinde varlığını sürdürdüğü ilişkiler ağına borçluyuz².

İnsanların toplum içinde kurduğu ilişkileri ve gelecekteki sosyal statülerini belirleyecek en önemli etmenlerden birisi aile bireyleri ile kurduğu etkileşim ve ilişkiler ağıdır.³

Bu ilişkiler ağı kurulurken göz önünde bulundurulması gereken ilkeler kısaca ifade edilecek olursa; "(1) her insan değerlidir; (2) her insan kendisi için seçim yapma ve karar almak hakkına sahiptir; (3) Karşılıklı anlayış ve saygı her zaman geçerlidir; (4) her insanın kendine göre bir benlik (kendini anlama biçimi) kavramı vardır; (5) her insanın kendine özgü bir dünyası vardır; (6) her insan kendi çevresini algıladığı biçimde tepkide bulunur; (7) insan için gerçek kendi dünyası ve algıladığı çevredir; (8) insan çevresiyle etkileşirken kendi benlik kavramına uygun düşen yaşantıları benimser, uygun düşmeyen yaşantılardan da kaçma yollarını arar; (9) insanı anlamamanın tek yolu, onun davranışlarını yine onun bakış açısından görmektir; (10) uyumsuzlukların giderilmesinin tek yolu

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Ö. Ozankaya, *Toplum Bilimine Giriş*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 379, 1975), s. 203.

² K. Ersanlı, "Ortaöğretimde Öğretmen-Öğrenci İlişkilerinin Dayandığı Temeller" *Eğitim Fakültesi Dergisi*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını s. 4 1989) s. 40).

³ B. Berstein, *Class Codes and Control*, (London: Rautledge Kegan Paul, Vol. 1. 1971), s. 144.

ise, yeni yaşantılara açık olma ve değişimdir⁴. Bu ilkeler anlaşıldığı ve sürdürüldüğü sürece insanlar arasında iyi ilişkilerin kurulmasını garanti edecek yeterlidir.

Bireyler arasında yer alan düşünce ve duyguların alış verişleri olarak tanımlanan iletişim, insanlar arası ilişkilerin kurulmasında ve gelişmesinde olduğu kadar aile içi ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesinde de çok önemli bir etkidir⁵.

İnsan ilişkilerinin düzenlenmesinde göz önünde bulundurulacak ilkeler sevgi, anlayış ve saygı esasına dayanmaktadır. Değerli bir iletişim aracı olarak kabul edilen sevgi, aile bireyleri arasındaki ilişkiyi düzenleyen önemli bir unsurdur. Sevmek, sevilme ve güvenmek her insan ruhunun muhtaç olduğu oldukça önemli bir gıdadır. Sevgi ile süslenmeyen bir ilişki, boşuna gayret hatta bir eziyettir⁶. Aile bireylerinin birbirlerini anlaması, aralarında kuracakları sevgi ve kabule dayalı iletişime bağlıdır. Bu iletişim, aile bireylerinin birbirleri ile konuşması ve birbirlerini dinlemesiyle sağlanabilir. Nasıl dinlemek ve nasıl konuşmak gerekir? Önemli olan bu soruya cevap bulmaktır. Özellikle dinlemeyi pasif bir etkinlik olarak görmemek gerekir. Burada söz konusu olan aktif yani katılımcı bir dinlemedir. Böyle bir etkinlik içinde bulunan anne-baba çocuk birbirini anlamayı amaçladığından karşısındakini büyük bir dikkatle dinler, aynı zamanda karşısındakine kendisini rahatlıkla anlatması için ortam ve fırsat sağlar.

Aktif dinleme, bilinçli bir şekilde yapıldığından olumlu ve yararlı bir eğitim yöntemidir. Konuşmanın akışını bozmadan sorular sorarak bireylerin birbirini dinlemesi anlatılanlardan memnun olduğunu gösterir, konuşanı cesaretlendirir, sağlıklı bir iletişim içinde sorunların çözümünü kolaylaştırır⁷. İnsanlar çevresindekilere saygı duydukça sevilme ve beğenilme olasılığı artar. Her yaşta insan ailesinden ilgi bekler, kendisine, yaptıklarına ve anlattıklarına ilgi gösterilmesini ister. İlgi de sevgi gibi kararlı ve ölçülü olmalıdır.

Ailede bireylerin birbirlerinden farkları yoktur. Ailede baba ne ise anne de odur. Birini diğerine tercih etmek; ailenin sağlıklı bir şekilde devamına kastetmek ve yuvanın kutsiyetini görmezlikten gelmektir. Eşler bir elmanın iki yarısı gibidir. Birbirinin eksiklerini tamamlayan ve bütünlük arzeden sosyal yapının en temel iki elemanıdır. Biri anne, diğeri baba olma özelliğini ve varlığını birbirlerine borçludurlar. Kısacası birbirlerinin varlık sebebidirler. Çocuk ise bu bütünlüğün mürüvetidir.

Anne-babanın, toplumun, hatta insanlığın güvencesi, geleceğin tegminatı çocuktur. Anne-babanın tüm menfaatlerinin ötesinde karşılık beklemeden her şeyini vermede tereddüt etmediği tek varlığı çocuk; insan egoizmini parçalayan bir varlıktır⁸.

⁴ M. Kepceoğlu, "İnsan İlişkileri ve Ruhsağlığı" (Samsun: Yayınlanmamış Konferans Metni, Ondokuz Mayıs Univ., 1987) s. 2.

⁵ D. Cüceloğlu, *İnsan İnsana*, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1987), s. 69.

⁶ Erşanlı, a. g. e., s. 40.

⁷ N. Razon, *Çalışan Anne ve Çocuk*, (İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3091, 1983), s. 40.

⁸ E. Erşanlı, "Çocukun Kişilik Gelişiminde Anne-Baba Tutumlarının Etkisi", (Samsun: İstiklâl İlkokulu Aile Birliğince Düzenlenen Konferansın Yayınlanmamış Metni, 1990), s. 1

Çocuğunu aylarca karnında, yıllarca kucağında, bir ömür boyu da kalbinde taşıyan annenin bu akıllara durgunluk veren davranışı, fedakarlığı sadece "evlat sevgisiyle" izah edilebilir⁹.

Çocuk dünyaya geldiğinde kendini anne-baba arasında kurulu olan ilişkiler ağı içinde bulur. Eşyaları insanlardan ayırma becerisini kazandıkça; giderek genişleyen bu ağ içinde yerini alır. Çocuk bu etkileşim sürecini etkilediği gibi ondanda etkilenir. Karşılıklı etkileşim sonunda çocuk, iyi-kötü güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi değer yargılarının yanında çeşitli bilgileri ve varlığını sürdürmesi için gerekli olan alışkanlıkları da kazanır. Böylece, kişiliğin temellerini hayatının ilk yıllarında atar. İşte anne-baba ne ölçüde birbirlerini anlar ve kabul ederler kısacası iyi ilişkiler kurabilirlerse, o ölçüde ruhsağlığı yerinde ve kendi kendine yeten, gerçek gücünü görebilen, çevresiyle iyi ilişkiler kurabilen çocuklar yetiştirebilirler. Güven duygusundan yoksun bir aile ortamında büyüyen çocuklar çekingen ve kararsız olur, kendine ve çevresine güven duymazlar. Bu çocukların ileride kuracakları yuvaları da güvensizlik üzerine kurulur.

Çocuklarla iletişim kurmanın en iyi yolu önce çocuğu dinlemek ve ne demek istediğini anlamaktır. Baskı ve katı disiplin içinde eğitilen ve büyütülen çocuklar en az aşırı hoşgörü ile şımartılan çocuklar kadar sorun yaratırlar.

Anne-babasından sevgi, ilgi, kabul ve destek bekleyen çocuğun ihmal edilmesi, onun uyumsuzluğunun nedeni olabilir. Bunun yanında, anne-baba arasındaki ilişkilerin şekli de çocuğu büyük ölçüde etkiler. Anne-babanın çocuk önünde tartışmaları, kavgaları evi terketmeleri, kovma, dövme ve küfürler gibi insanlıktan uzak davranışları çocukta mutsuz endişeli ve güvensiz bir yaşamın tohumlarını atar. Onda saygı ve sevgi yerine nefret duygusunu yerleştirip geliştirerek, onu suç işlemeye hazır bir duruma getirir.

Aile içi ilişkiler arkadaş seçiminde çocuğu destekler nitelikte olmalıdır. Arkadaşının iyi yönleri anne-baba tarafından belirtilip bu durumlar çocukta pekiştirilmelidir. Bunun yanında arkadaş olan çocuğun istenmeyen tutum ve davranışlarını ise çocuğun bulmasına yardım edilmelidir¹⁰. Ayrıca anne-babanın çocuğu başkaları ile kıyaslar bir tutum içinde olmaması da gerekir.

Bir çocuk eleştiriler içinde yaşarsa, suçlamayı; düşmanca duygular içinde yaşarsa, saldırganlığı; kınanarak yaşarsa, pısırık olmayı; utanç içinde yaşarsa, suçluluk duymayı; hoşgörü içinde yaşarsa, sabırlı olmayı; sevgi içinde yaşarsa, güvenmeyi; davranışlarının onaylandığı bir ortam içinde yaşarsa, kendisini olduğu gibi görmeyi öğrenecektir¹¹. Bu açıklamalardan aile içindeki etkileşimin anne-baba üzerinde etkili olduğu kadar çocuklar üzerinde de etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Aile içi ilişkilerin istenen biçimde olması ve evlilikte mutluluğun sürmesi geniş ölçüde eş seçiminin iyi yapılmasına bağlıdır. Bu bakımdan evlenmek isteyenler bu konuyu en ince ayrıntılarına kadar düşünmeli ve ne yapacaklarını önceden planlamalıdır. Eş seçimi için bireyin beklentilerini amaçlarını önceden tartışması, bunları karara bağla-

⁹ K. Sandıkçı, "Ailenin Lüzumu ve Korunması" (Samsun: Yayınlanmamış Konferans Metni, Samsun Valiliği, 1990) s. 14.

¹⁰ H. Peker, "Çocukları ve Gençleri Suça İten Faktörler" (Samsun: Yayınlanmamış Konferans Metni, Samsun Valiliği, 1990) ss. 6-7.

¹¹ Nolte, D.L. "Çocuklar Neyi Yaşarlarsa Onu Öğrenirler", *Bebeğim ve Ben*, (İstanbul: Gelişim Yayınları, 45, 1985) s. 1062.

ması ve benzeri beklentileri olan kimseyi eş olarak seçmesi beklenir. Eşler arasındaki ortak nitelikler çoğaldıkça aile ilişkilerindeki mutluluk oranının da artması beklenir¹². Ancak ailenin mutluluğu üzerinde eşlerin benzemeyen yönlerinin etkilerinin de gözardı edilmemesi gerekir. Benzerliklerden yola çıkan evlenme adayları sadece birbirlerinin olumlu yönlerini görebilirken benzemeyen yönlerinin birbirlerini belki de uzaklaştırabileceğini düşünemezler. Bu nedenle adayların çok yönlü düşünceleri beklenir.

Ailenin mutluluğu eş seçimindeki titizlik kadar evlenmeye aday olanların fiziksel, ahlâki, sosyal, duygusal yönlerden olgunluk ve ekonomik yönden de yeterlik düzeyine bağlıdır. Bu düzeylerden bir ya da bir kaçında yetersizlik gösteren birinin kuracağı yuvanın istenen düzeyde mutlu olması beklenemez. Bunlar, aşırı bağımlı tipler, kararsızlar, evlenmekten korkanlar, paylaşma duygusundan yoksun olanlar, aşırı üstünlük isteği olanlar, işini herşeyden üstün tutanlar, alkolikler, kadınsı-erkek-erkeksi-kadınlar, homoseksüeller, aşırı nevrotikler. . . evlilikte sıkıntıya düşen insanların özellikleridir¹³.

Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki başarılı bir evlilik, olgunluk, paylaşma, uyuma ve sorumlulukların kabullenilmesi demektir. Ancak, evlilikte herşeyin toz pembe, güllük güllüştür, her türlü sorundan uzak olduğunu kabul etmek de doğru değildir. Mutlaka kendine has sorunları olabilir. Önemli olan bu sorunlar karşısında aile bireylerinin alacağı tavır ve taşıyacakları sorumluluklardır. Aileler çocuklarını bu konuda ne ölçüde hazırlayabilirlerse topluma o ölçüde sağlıklı ilişkilerde bulunan ailelerden oluşur. Böylece "aileyi ancak yine aile bireylerinin koruyabilecekleri" gerçeği ortaya çıkıyor. O zaman eğitim, basın-yayın ve hatta tüm kuruluşlara; ailenin kutsiyetine inanmış, sorumluluklar yüklenebilen ve yüklendiği sorumlulukları taşıyabilen kisacası insanı anlayan insanlar yetiştirmek gibi önemli görevler düşmektedir. Çeşitli nedenlerle bir değişim süreci içinde bulunan ailenin varlığını korumak ve aile içi ilişkilerin sağlıklı bir biçim de sürdürülmesine katkıda bulunmak amacıyla aile bireylerine psikolojik yardımlar veren aile danışmanlıkları gibi hizmetler yaygınlaştırılır ve toplum da bu konuda bilinçlendirilirse arzu edilen hedeflere ulaşılabilir. Sağlıklı bir toplum yaratılabilir.

¹² M. Bilen, *Sağlıklı İnsan İlişkileri "Eilede Kuramlarda Toplumda" 2. Baskı, (Ankara: Teknik Basım Sanayii, 1983) s. 39.*

¹³ Bilen, a. g. e., ss. 46 - 49.